

Степан КАЧАРАБА

ЛЬВІВСЬКИЙ ВІДДІЛ ЄВРЕЙСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО ЕМІГРАЦІЙНОГО ТОВАРИСТВА “JEAS” (1924 – 1939)

На широкому джерельному матеріалі показано роль Львівського відділу “Jeas” в організації переселення євреїв із Західної України у США, Канаду, Аргентину, Бразилію та країни Європи. Особливу увагу акцентовано на діяльності товариства в галузі опіки над емігрантами і його співпраці з українськими і польськими еміграційними інституціями

Однією з найбільш гострих соціально-економічних проблем на Західній Україні у міжвоєнний період була еміграція. Як свідчать документи, Галичина, Волинь та Полісся давали понад 50 % усіх емігрантів Польської держави [V, спр.1044, 1]. Серед емігруючих переважали українці та євреї. Останні масово переселялися в Палестину, Аргентину, Бразилію, США, Канаду та інші країни. За підрахунками дослідників, у період з 1921 по 1938 рр. єврейська еміграція із західноукраїнських воєводств Польщі становила понад 85 тис. чол. [3, 119]. Така ситуація привернула увагу світового єврейства і призвела до відкриття на Західній Україні представництв ряду товариств, що займалися опікою над емігрантами. Серед них – Hebrew Sheltering Aid Society of America (HIAS) [8, 55], Jewish Colonization Association (JCA) [9, 11], Palestine Jewish Colonization Association (PJCA) [10, 453]. Найвпливовішим серед названих був HIAS, заснований 1901 р. у США. Ця організація на початку 20-х років XX ст. нараховувала понад 200 тис. членів, диспонувала величезними коштами і мала відділення у Бресті, Львові, Рівному [6, 1927, 10 stycznia; 1, 1922, 15 марта]. Однак після прийняття у 1921 р. в США антиеміграційного законодавства і різкого зменшення масштабів єврейської еміграції у цю країну HIAS значно обмежив свою діяльність. Невдовзі його підвідомчі заклади були передані

© Степан Качараба

Єврейському Центральному еміграційному товариству (JEAS) [14, 53], яке стало єдиною інституцією, що “концентрувала у своїх руках весь механізм опіки над єврейськими емігрантами в Польщі” [IV, спр. 2, 3]. Статут товариства був затверджений міністерством внутрішніх справ 6 березня 1924 р. Згідно з ним, воно мало на меті “планове полегшення еміграції євреїв з Польщі, захист матеріальних інтересів емігрантів та їх моральну опіку, а також надання емігруючим юридичної допомоги” [IV, спр. 2, 7]. Досягнути поставленої мети товариство прагнуло через інформування емігрантів про господарську кон’юнктуру та імміграційні приписи країн імміграції, полегдження формальностей, пов’язаних із виїздом, професійну підготовку і встановлення контактів між переселенцями та їхніми родинами, надання емігрантам медичної допомоги, охорону перед визиском з боку агентів мореплавних компаній, зниження коштів подорожі [IV, спр. 4, 1 зв.]. Центральна садиба товариства знаходилася у Варшаві; його першим директором став відомий знавець еміграційної проблеми Леон Альтер [11, 1938, № 6, 676]. Товариство мало значні фінансові можливості, його річний бюджет становив 300 тис. злотих (дотація уряду Польщі становила 3 тис. злотих) [12, 1931, IV kw., 141].

За короткий час JEAS розгорнуло жваву діяльність і відкрило 9 представництв у різних містах Польщі [V, спр. 440, 1]. У липні 1924 р. утворено Львівський відділ товариства. Його найвищим органом влади були загальні збори членів. Керівництво ним здійснювало правління, яке обирало президію в складі голови, двох його заступників, секретаря і скарбника. Фінансовий стан організації контролювала ревізійна комісія. Відділ поширював свою діяльність на Краківське, Львівське, Тернопільське і Станіславівське воеводства. Він підпорядковувався головній раді товариства у Варшаві та Експозитурі Еміграційного управління (ЕУ) у Львові. Кошти на його утримання надавав HIAS, а також ЕУ і єврейська віросповідна громада м. Львова [4, 1931. Grudzień]. З 1928 р. 90 % видатків відділу покривав HICEM (HIAS-JCA-EMIGDIREKT), організація, що утворилася у квітні 1927 р. в результаті об’єднання всіх єврейських еміграційних товариств, з

місцем осідку в Парижі [12, 1929, 75]. Першим головою Львівського відділу був депутат польського сейму Адольф Генрик Зільберштайн, а з 1927 р. відомий адвокат Максиміліан Шонфельд [6, 1936, 3 таја]. По смерті останнього, у травні 1936 р., відділ очолив редактор львівської газети “Chwila” Генрик Гешелес [IV, спр.11, 4]. До складу правління незмінно входили: відомий літератор Натан Мельцер, адвокат Леві Ротенштрейх, депутати Абрагам Інслер та Цві Геллер [IV, спр. 2, 4]. Один із представників Львівського JEAS завжди був заступником директора товариства у Варшаві [11, 1937. № 1 – 2, 115].

Визначальним напрямком у діяльності Львівського відділу JEAS була інформаційно-роз’яснювальна робота. Від її правильної постановки значною мірою залежав характер єврейської еміграції. З огляду на це у липні 1924 р. відділ відкрив у Львові бюро інформації та допомоги емігрантам. У 1938 р. організація отримала дозвіл на відкриття бюро у Станіславові [II, спр. 623, 8]. В їхнє завдання, зокрема, входило: 1) сприяти емігрантам у полегодженні виїзних формальностей; 2) апелювати в заступництві емігрантів у різних інституціях та державних органах; 3) надавати емігрантам допомогу в написанні заяв [V, спр. 406, 5]. В період з 1924 по 1931 роки Львівське бюро, не маючи власного друкованого органу, інформувало громадськість про важливі проблеми в еміграційному русі через газету “Chwila” [IV, спр.12, 1 – 10]. У 1928 р. бюро реорганізовано і збільшено кількість службовців у ньому, що значно покращило його інформаційні можливості. Як наслідок, кількість осіб, що зверталися із запитами до нього, стала швидко зростати і за час від 1 червня 1928 р. по 31 липня 1929 р. воно полагодило 2155 справ [IV, спр. 2, 4]. У 1931 р. бюро надало інформації 2267 особам і відповіло на 4366 листів [IV, спр. 3, 1 зв.]. З грудня 1931 р. відділ почав видавати двомісячник “Biuletyn informacyjny”. З цього приводу у його першому номері відзначалося, що “через регулярне видання “Бюлетеня” відділ прагнутиме зацікавити своїх членів, співробітників та різні інституції єврейським еміграційним рухом на теренах Краківського, Львівського, Станіславівського та Тернопільського воєводств” [IV, спр. 3, 1]. Газету безкоштовно отримували всі члени

товариства, а також ряд громадських інституцій і правління єврейських релігійних громад на території усієї Малопольщі [4, 1932. Marzec]. Окрім цього, Львівський відділ JEAS з 1930 р. утримував бюро інформації разом з товариством “Польська опіка над співвітчизниками за кордоном” та Товариством опіки над українськими емігрантами, які відкрито у Дрогобичі, Золочеві, Бродях [VI, спр. 3, 1].

Упродовж усього періоду діяльності Львівський JEAS найбільше уваги приділяв еміграції євреїв у Аргентину. Переселення сюди впродовж 1926 – 1930 рр. досягло значних масштабів. Так, у 1926 р. із західноукраїнських воєводств у цьому напрямку емігрувало 3289, а в 1930 р. – 2703 євреї [13, 1932. Z.I, 102 – 104]. Пересічно євреї-емігранти в Аргентину становили майже 32 % всього емігаційного загалу із Західної України. Не випадково відділ підтримував найтісніші контакти із переселенцями у цій країні, а його бюро інформації публікувало величезну кількість матеріалів про умови переселення та працевлаштування у ній [IV, спр. 12, 1].

Поруч із Аргентиною, Львівський відділ надавав допомогу емігрантам у Бразилію, Уругвай, Канаду, США та інші країни [IV, спр. 6, 1; спр. 7, 1]. Так, у 1931 р., за його посередництвом тільки із Львівського воєводства емігрувало у різних напрямках 858 євреїв [IV, спр. 3, 1 зв.]. При цьому, слід зауважити, що частина з них отримала пільгові позики на витрати, пов’язані із переселенням (загальна сума позики емігрантам у 1931 р. склала 2317 дол.) [4, 1932. Marzec] та пройшла перекваліфікацію на курсах столярства, у Львові [6, 1927. 30 października].

Що стосується еміграції у Францію, то інституція докладала значних зусиль для підготовки переселенців до праці у сільському господарстві, а також укладала контракти із французькими роботодавцями через посередництво Центрального комітету допомоги єврейським емігрантам в Парижі [12, 1930. №3 – 4, 409]. Так, у 1931 р. у Львівському воєводстві пройшли перекваліфікацію і емігрували у вказаному напрямку 160 чол. [4, 1931. Grudzień]. До цього слід додати, що, починаючи з 1930 р., відділ став єдиною установою з-поміж громадських інституцій,

що мала право надавати емігруючим у Францію посвідчення на закордонні паспорти [I, спр. 1337, 66].

Переселенням євреїв у Палестину відділ спеціально не займався, проте всіляко допомагав іншим єврейським організаціям у проведенні заходів на предмет підготовки до еміграції у вказаному напрямку. Так, у 1928 р. члени товариства взяли активну участь у проведенні "Тижня халюца (піонера)" та зборі коштів у "Фонд еміграції" (Keren Haalija) [IV, спр.9, 2-4].

Суттєвим моментом у діяльності Львівської організації JEAS була боротьба проти нелегальної агентури мореплавних компаній та торгівлі живим товаром (жінками і дітьми). У цьому плані товариство тісно співпрацювало із представництвами JEAS у Бресті, Пінську та Рівному [I, д.1336, 84]. У 1930 р. воно зуміло перешкодити виїзду дівчат-єврейок за сфабрикованими викликами на Кубу [V, спр.709, 2].

Виходячи із статутних вимог, Львівський відділ JEAS активно співпрацював з усіма громадськими установами, що займалися опікою над емігрантами, а саме: Польським еміграційним товариством, Товариством "Польська опіка над співвітчизниками за кордоном", Товариством опіки над українськими емігрантами. Керівництво відділу у січні 1928 р. разом із цими товариствами виступило ініціатором будівництва Еміграційного Дому у Львові, який "мав стати центральною ланкою, що з'єднувала б весь еміграційний рух і забезпечувала ефективну охорону емігрантів перед визиском" [IV, спр.1029, 58]. На спільному засіданні цих організацій було утворено Комітет будівництва Еміграційного Дому. Його головою став ректор Львівського університету Юзеф Семірадський, а заступником М.Шонфельд [5, 1929. Styczeń]. Останній також обійняв посаду заступника голови у створеній на засіданні комітету 15 лютого 1928 р. Міжтовариській Раді громадських організацій опіки над емігрантами, яка мала на меті "взаємну підтримку і координацію діяльності всіх еміграційних товариств [VII, спр.2, 1].

У липні 1928 р. Комітет ухвалив рішення про створення кооперативу з обмеженою відповідальністю під назвою "Еміграційний Дім у Львові", у якому одним із заступників

директора був представник JEAS Н.Мельцер [IV, спр.719, 13].

У січні 1929 р. керівництво Львівського відділу разом з іншими еміграційними товариствами організувало цикл лекцій у Львівському університеті та в різних громадських організаціях про еміграцію в Аргентину, Бразилію, Канаду, США, Францію. До їх читання залучено найбільш відомих знавців еміграційної проблематики [VI, спр.1, 1].

Починаючи з лютого 1929 р., Львівський відділ JEAS приділяв значну увагу будівництву Еміграційного Дому. Для його завершення він надавав відповідні кошти і намагався привернути увагу до цієї проблеми широких кіл єврейської громадськості. Відкриття цієї будівлі відбувалося в рамках акції "Тиждень емігранта", яка тривала з 9 по 15 червня 1930 р. [V, спр. 410 а, 13]. Для підготовки і проведення цього важливого заходу створено почесний комітет "Тижня емігранта" на чолі з воєводою Войцехом Голуховським. До його складу увійшли представники всіх релігійних громад, у тому числі рабин Ехескель Левін. Виконавчий комітет "Тижня" у Львівському воєводстві очолював Ю.Семірадський, а його заступником був М.Шенфельд [V, спр.410 а, 12]. У зверненні виконавчого комітету до громадян вказувалося, що "маємо дійти до всіх міст, містечок і сіл, щоб зацікавити громадськість важливістю проблеми і обов'язком широкої опіки над тими, хто покидає батьківську землю" [7, 1930, 3 czerwca].

В ході "Тижня емігранта" у Львові, Станіславові, Тернополі та у всіх повітових містах воєводств проведено низку заходів, серед яких головним стало посвячення Еміграційного Дому 14 червня 1930 р. Посвяту здійснили римо-католицький архієпископ, митрополит Болеслав Твардовський і греко-католицький єпископ Микита Будка. Своєю чергою JEAS провів урочисту літургію у Темпелі (Синагога реформаторів у Львові) [V, спр. 410 а, 40].

Устаткування Еміграційного Дому було завершено восени 1930 р., і тоді тут розмістилися всі еміграційні товариства та Експозитура Еміграційного управління. Львівський відділ JEAS з жовтня 1930 р. займав у Домі одну кімнату на другому поверсі [2, 1930, 26 грудня]. Його члени активно працювали в Міжтовариській

Раді громадських організацій опіки над емігрантами, яку у 1931 р. перетворено на Союз громадських організацій опіки над емігрантами (далі – СГО) [III, спр. 1, 1-2]. До складу його Ради від JEAS входили: М.Шонфельд, Г.Гешелес, А.Зільбершайн, а членом виконкому був Н.Мельцер [IV, спр. 2, 14]. Окрім цього, в Еміграційному Домі було створено Жіночу секцію (Kolo Pac) JEAS, яку очолила Лоля Гаусман. Члени секції активно працювали в усіх відділах Еміграційного Дому – їдальні, бібліотеці, дитинці [IV, спр. 2, 14]. Вона також тісно співпрацювала з єврейськими жіночими організаціями у Львові: Союзом єврейських жінок, Товариством професійної школи та ін. [V, спр. 433, 1].

Проте перспективи подальшої праці відділу виявилися примарними. З огляду на світову економічну кризу країни еміграції стали вживати радикальних заходів, спрямованих на обмеження переселенського потоку. Майже повністю припинилася континентальна еміграція, обмежено в'їзд у Канаду і США. З цього приводу у зверненні Львівського відділу до громадян зазначалося: “Можливості єврейської еміграції, під сучасну пору, є надзвичайно мізерними. До країн Європи можна емігрувати тільки на підставі урядових контрактів праці або дозволів на в'їзд. Консульство США обмежило еміграцію навіть для тих категорій, які згідно із чинним законодавством мають право в'їхати в країну. Канада дозволяє переселення лише дружинам емігрантів та дітям віком до 18 років. Аргентина підвищила оплату за візи до 35 дол. Бразилія узалежнила отримання візи від пред'явлення в'їзних документів наданих бразильськими властями, або від наявності 200 дол. готівкою” [4, 1932. Marzec]. Ці слова підтверджуються статистичними даними. У 1932 р. з Польщі емігрувало всього 21439 чол., у тому числі із Львівського воєводства 2674 чол., Тернопільського – 962 чол., Станіславівського – 510 чол. [13, 1933. Z.I, 22]. Єврейська еміграція із Польщі у цьому році становила всього 8630 чол. (у 1929 р. – 23378 чол.) [14, 22].

Така ситуація зумовила звуження діяльності відділу і призвела до зменшення його фінансування з боку НІСЕМ. Як наслідок бюджет товариства на 1932 р. складав всього 15024 злотих (9924 злотих надали НІСЕМ і ЕУ, 3000 – Єврейська релігійна громада

м. Львова, 1200 – оплати за обслуговування емігрантів, 900 – членські внески) [IV, спр. 16, 1]. З огляду на це, відділ розгорнув широкомасштабну кампанію по залученню до товариства нових членів та звернувся за допомогою до більшості значних єврейських релігійних громад на терені усієї Малопольщі [IV, спр. 8, 72].

З метою привернути увагу до своїх проблем керівництво відділу організувало приїзд до Львова у лютому 1932 р. Л.Альтера, який провів ряд зустрічей із керівництвом СГО та директором Львівської Експозитури ЕУ Владиславом Вишинським. Він також виступив в Еміграційному Домі з доповіддю “Імміграційні можливості країн Латинської Америки”, що переросла в дискусію, у якій брали участь представники всіх еміграційних товариств міста Львова [IV, спр. 3, 4]. Його виступ у сесійному залі Єврейської релігійної громади викликав неабияке зацікавлення єврейського загалу. Під кінець свого перебування у Львові Л.Альтер провів інспекцію Львівського відділу JEAS, оцінюючи його роботу надзвичайно позитивно. Однак такі заходи виявилися малопереконливими перед реаліями еміграційної кон’юнктури, яка продовжувала знижуватись. У 1933 р. з Польщі емігрувало 16917 євреїв, із них 10344 чол. у Палестину [14, 22]. За таких обставин діяльність даної організації мала переважно харитативний характер. Вона діяла разом з іншими львівськими еміграційними товариствами в СГО. Його очолив після смерті Ю.Семірадського у 1933 р. редактор газети “Wiek Nowy” Броніслав Лясковніцький. У цей час продовжувала діяти Жіноча секція, яка займалася організацією обідів для студентів і розміщенням у готелі Еміграційного Дому учасників різних екскурсій та слухачів господарських, військових, політехнічних курсів [VII, спр. 39, 5].

У період з 1934 по 1937 р. через фінансову кризу та відсутність інтересу громадськості до еміграційних проблем відділ існував формально, його діяльність зводилася тільки до щомісячних засідань правління. Це підтверджується відсутністю архівних документів за вказаний час.

Певне пожвавлення в діяльності Львівського відділу JEAS спостерігається з 1937 р., коли дещо зросла еміграція у країни Латинської Америки, а також у Францію і Латвію. У цьому році

керівництво відділу взяло активну участь у сесії JEAS, що проходила у Варшаві 10–11 листопада. На ній прийнято рішення про створення Комісії для дослідження еміграції та колонізації. Від Львівського відділу до неї увійшли Г.Гешелес та А.Зільберштайн [11, 1937. № 6, 676]. Після встановлення в Західній Україні радянської влади відділ було ліквідовано.

За час своєї діяльності Львівський відділ JEAS доклав значних зусиль для організації опіки над єврейськими емігрантами. Він активно співпрацював з українськими та польськими еміграційними організаціями. Досвід роботи цієї інституції переконливо довів необхідність об'єднання зусиль державних та громадських чинників для розв'язання проблем, пов'язаних з еміграцією.

I. Брестский областной государственный архив. Республика Беларусь. – Ф. 1. – Оп. 4.

II. Державний архів Львівської області. – Ф. 7. – Оп. 3.

III. Тернопільський обласний державний архів. – Ф. 5. – Оп. 1.

IV. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові). – Ф. 334. – Оп. 1.

V. ЦДІА України у Львові. – Ф. 422. – Оп. 1.

VI. ЦДІА України у Львові. – Ф. 854. – Оп. 1.

VII. ЦДІА України у Львові. – Ф. 800. – Оп. 1.

1. Вестник эмигранта. – Варшава: Б.в., 1922. – 32 с.

2. Діло. Львів. 1930. Орган “Українського національно-демократичного об'єднання”.

3. Макарчук С. Динаміка української еміграції із Західної України в 20–30-х рр. ХХ ст. // Українська еміграція. Історія і сучасність (Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади). Львів: Каменяр, 1992. – С. 116–119.

4. Biuletyn Informacyjny wydany przez Lwowski Oddział Żydowskiego Centralnego Towarzystwa Emigracyjnego “Jeas” w Polsce. – Lwów. 1931–1932.

5. Biuletyn Rady Międzystowarzyszeniowej społecznych organizacji opieki nad emigrantami we Lwowie. – Lwów. – 1929.

6. Chwila. Lwów. 1927–1936. Dziennik syjonistyczny.

7. Emigrant Polski. Lwów. 1930. Organ krajowy stowarzyszenia “Opieka polska nad rodakami na obczyźnie”.

8. Kołodziej E. Wychodźstwo zarobkowe z Polski 1918–1939. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1982. – 340 s.

9. Pawłowski S. O emigracji Żydów z Polski i o ich kolonizacji // Sprawy morskie i kolonialne. – Warszawa: Wydawnictwo Ligi morskiej i kolonialnej, 1937. Styczeń-Czerwiec. – S.10 – 26.

10. Słownik biograficzny żydów. – Warszawa: Wydawnictwo Da Capo, 1998. – 826 s.

11. Sprawy Narodowościowe. – Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Badań Spraw Narodowościowych, 1938. – 90 s.

12. Sprawozdania z życia mniejszości narodowych. – Warszawa: Organ Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Wydział Narodowościowy, 1929 – 1936. – 75 s.

13. Statystyka Pracy. – Warszawa: Organ Głównego Urzędu Statystycznego, 1932 – 1933. – 82 s.

14. Tartakower A. Emigracja żydowska z Polski. – Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Nauk Judaistycznych w Warszawie, 1939. – 210 s.

Степан Качараба. Львовский отдел Еврейского Центрального эмиграционного общества “Jeas” (1924–1939). На основании разностороннего источникового материала показана роль Львовского отдела “Jeas” в организации переселения евреев из Западной Украины в США, Канаду, Аргентину, Бразилию и страны Европы. Особое внимание акцентировано на деятельности общества в сфере опеки над эмигрантами и его сотрудничестве с украинскими и польскими эмиграционными учреждениями.

Stepan Kacharaba. Lviv Department of Jewish Emigration Society “Jeas” (1924 – 1939). Using vast source material we show the role of Lviv Department of Jewish Emigration Society “Jeas” in the organization of emigration of Jews from Western Ukraine to USA, the Canada, Argentina, Brasilia and also to European countries. We pay special attention to the activity of this Society in taking care of emigrants and also to its cooperation with Ukrainian and Polish institutions of emigration.